

Joan Fuster i *Serra d'Or*

Josep Massot i Muntaner

(Institut d'Estudis Catalans)

És amb goig i amb emoció que he acceptat de parlar-vos en aquesta casa que fou de Joan Fuster i que en conserva encara tants records, fins al punt que ens el fa sentir viu entre nosaltres, tant pel que fa a la seva persona —nerviosa i fàcil a la ira i a l'exageració, però de bona pasta en tots els sentits— com pel que fa a la seva obra —extensa i intensa, variada i plenament homogènia, sempre al servei de la cultura catalana i dels Països Catalans en la millor accepció de la paraula.

La veritat és que mai fins ara no havia tingut l'avinentsa de conèixer de prop aquest «santuari» fusterià, on li havia escrit moltes vegades i des d'on havia rebut sempre les seves respostes plenes d'humanitat i de saviesa, i algun cop àcides i tot. Sí que l'havia conegut bé a ell i havíem parlat llargues hores a Barcelona, on me'l van presentar els amics comuns Eulàlia Duran i Max Cahner cap al 1971 i en tot cas abans de mitjan 1972. Havíem sopat plegats a casa d'en Max, al carrer d'Iradier, on Fuster anava sovint i on portava sempre whisky per al seu propi ús i on un dia arribà amb un televisor perquè s'hi havia acostumat tant que no podia passar sense. Havíem sopat també en algun restaurant i a casa d'uns altres amics comuns, la Teresa Lloret i en Josep M. Muñoz, pares de l'actual director de *L'Avenç*. L'Eulàlia Duran i en Joan Fuster intercanviaven erudició sobre temes dels segles que en aquell moment encara dèiem de la «Decadència» i tant l'un com l'altre em van voler implicar en les seves curolles. Recordo que el primer dia que ens vam veure, Fuster em va explicar el seu projecte, després dissortadament abandonat, d'escriure una història social de la llengua catalana i es va interessar pel nom de «llemosí» aplicat al català antic. En dir-li que li convindria mirar l'article corresponent del *Französisches Etymologisches Wörterbuch*, el diccionari francès promogut per Walther von Wartburg —encara

no havia sortit el diccionari etimològic de Joan Coromines, enemic declarat de Wartburg, que publicaria precisament en Max—, em va mirar amb una cara seriosa i em va comentar, una mica espantat: «Ep, que sóc de Sueca!», com si li fos impossible d'accedir a la ciència que teníem els d'altres latituds. Per això mateix, en dedicar-me un dels primers exemplars de la seva excel·lent *Literatura catalana contemporània*, que encetava la col·lecció Documents de Cultura de Curial —al costat del meu primer llibre *Els mallorquins i la llengua autòctona*, que n'iniciava la col·lecció Biblioteca de Cultura Catalana (tots dos del 1972)—, va escriure, el 28 de juny de 1972: «A Josep Massot i Muntaner, que sap tantíssimes coses, d'aquelles que a mi m'interessen, l'admiració, l'enveja i l'amistat de Joan Fuster».

No gaire més tard vaig coincidir també llargament amb Fuster a València, si no vaig errat amb motiu de la presentació del segon volum del *Viatge pintoresc i històric* d'Alexandre de Laborde, traduït al català a la sèrie il·lustrada de la nostra Biblioteca Abat Oliba. Llavors hi vaig trobar un Fuster paternal i acollidor, molt diferent de la persona que sovint feia «el numeret» a Barcelona per guanyar-s'hi un públic i per mantenir la fama d'*enfant terrible* que li atribuïen. Situat en el seu ambient, després de sopar em va fer de cicerone amable per la ciutat, en companyia del seu inseparable «xofer» Francesc de Paula Burguera, m'hi va mostrar monuments i em va dur a seure i a fer tertúlia en algun antre ple de fum, freqüentat per la progressia local, on coneixia grans i joves i on em va presentar un Amadeu Fabregat que aleshores començava com a escriptor catalanista. L'endemà, l'Eliseu Climent —gran amic de Fuster, que també havia conegut a casa d'en Max Cahner i de l'Eulàlia Duran— s'escandalitzà d'aquestes aventures nocturnes, com en Fuster mateix —pel que em va explicar l'Eulàlia— s'havia escandalitzat de mi la primera vegada que ens vam conèixer, perquè vaig reaccionar davant una típica impertinència seva amb una impertinència encara més gran, que no sé ni poc ni molt de què anava, relacionada potser amb algun tema de tipus religiós, una de les obsessions d'un Fuster que venia de família carlina i a qui agradava de parlar de l'Esperit Sant amb els seus amics capellans.

Més endavant, vaig trobar encara Fuster a Alacant i a Elx, amb motiu del Col·loqui de Llengua i Literatura Catalanes que l'AILLC hi va organitzar el setembre de 1991, quan jo n'era el secretari. Fuster

ens va ajudar molt per a aconseguir finançament per al Col·loqui, gràcies als bons contactes que tenia entre les autoritats valencianes, però aleshores ja es trobava molt desenganyat de tot i en una etapa de tancament progressiu. Va venir a l'acte d'inauguració del Col·loqui a Alacant i en va fer la conferència de clausura a Elx, i després va assistir al dinar de comiat, amb la simpatia i el bon humor de sempre, però s'estimà més tornar de seguida a Sueca, on, segons deia ell mateix, se sentia més còmode que no pas en un hotel, envoltat de gent i de soroll.

Perdoneu-me aquesta expansió, nascuda de l'afecte i de l'enyorança que encara sento per un amic culte, civilitzat, intel·ligent i agut com pocs, la noble trajectòria intel·lectual del qual vaig seguir des de molt jove. El dia que el vaig conèixer a Barcelona li vaig comentar que de petit havia llegit el seu llibret *El descrèdit de la realitat*, publicat per Francesc de B. Moll a la col·lecció Raixa el 1955, i em va respondre de seguida que es tractava del seu primer llibre (hi havia abans, és clar, llibres de poesia, dels quals preferia no parlar gaire). I diria que d'aleshores ençà no em vaig perdre pràcticament cap de les seves obres, grans o petites, però sempre interessants, apassionades i sovint apassionants.

Permeteu-me encara una altra expansió, abans d'entrar en matèria. Joan Fuster mateix estaria molt content que avui hàgim coincidit a casa seva la Societat Catalana de Llengua i Literatura, filial de l'Institut d'Estudis Catalans, i la Societat Verdaguer. Fuster fou membre de la Secció Historicoarqueològica de l'Institut d'Estudis Catalans —la Secció a la qual jo mateix pertanyo— des del 1978 fins a la seva imprevista mort el 1992, i s'hi havia inscrit amb l'especialitat d'«Escriptor», insòlita en una Secció d'erudits en les matèries més diverses. En realitat, però, malgrat la displicència que a vegades manifestava i malgrat el que poguéis dir en un moment determinat, sentia una gran curiositat pel món de l'erudició i coneixia com ningú molts aspectes de la història cultural del País Valencià i, *tout court*, de la de tots els Països Catalans pels quals tant va batallar. En són una bona mostra els dos exquisits volums que dedicà a *La poesia catalana* a la mateixa col·lecció Raixa, el 1956, els estudis diversos sobre literatura medieval i literatura i cultura dels segles XVI-XVIII al País Valencià, i sobretot la gran síntesi ja esmentada *Literatura catalana*

contemporània, del 1972, que inicialment havia redactat en castellà amb vista a la *Historia general de las literaturas hispánicas* dirigida per Guillem Díaz-Plaja, que restà empantanegada perquè el doctor Jordi Rubió i Balaguer no es va veure amb cor d'acabar d'enllestir la part que hi havia de dedicar al segle XIX. Recordem que *La poesia catalana* dedica un capítol sencer a Jacint Verdaguer del qual diu: «Home de la ruralia, sap poar en el seu dialecte viu el cabal prodigiós d'un lèxic i d'una sintaxi que es relliguen amb la tradició i no perdien contacte amb la terra. Una ventada alliberadora tornava al català escrit espontaneïtat i saba autèntica. Mai, però, no tingué limitacions comarcals: el dialecte passava als seus versos després d'una tria salvadora, amb el contrast dels clàssics i amb el desig d'arribar a tothom» (II, p. 33). En acabar el capítol, Fuster no s'estava d'afirmar, d'acord amb els paràmetres estètics que venien com a mínim de Josep Carner i que van durar fins a la revisió de Carles Riba, que Verdaguer «a vegades és francament carrincló, i els imitadors que van sorgir darrere seu acabaren de desacreditar uns procediments retòrics que ja eren simples receptes en el propi Verdaguer. Però ací —continuava—, com en l'epos de *L'Atlàntida* o de *Canigó*, com en el pairalisme històric, com en les elegies —*Marina*, *La mort de l'escolà*— o els poemes de circumstàncies, la redempció ve d'una sàvia melodia interna i de l'espurneig virginal de l'idioma» (II, p. 46).

D'altra banda, si Fuster apreciava Verdaguer, apreciava també la tasca cívica i cultural duta a terme des de Montserrat, la manifestació més visible de la qual fou precisament la difícil i complexa singladura de *Serra d'Or*, una revista iniciada en moments molt difícils i que, com tantes altres iniciatives promogudes o emparades des de Montserrat, va tenir de primer moment una funció de suplència indubtable i per això va aconseguir un ampli suport de tot el món intel·lectual del moment, prescindint en bona part de tendències, de capelletes i d'ideologies. A la seva *Literatura catalana contemporània* —una obra en la qual, diguem-ho de pas, hi ha un munt de referències a Verdaguer—, Joan Fuster tractava d'«Algunes escaletes» que permetien de millorar una mica l'ombrívol panorama de la cultura catalana de postguerra, perseguida a mort en un primer moment pel règim franquista, i hi posava en relleu: «El 1952 aparegueren algunes reedicions d'obres estrangeres en versió catalana, i cap al 1958 en

començaren a ser autoritzades algunes de noves, no gaires. Una mica abans, un parell de butlletins de caràcter religiós, “Germinabit” i “Serra d’Or”, gosen incloure col·laboracions literàries, i es converteixen en succedanis de revistes, amb circulació consentida. Unes altres publicacions vagament periòdiques —“Amics de la Poesia” (1940), “L’Ocell de Paper” (1943), “Poesia” (1944), “Ariel” (1946), “Antologia” (1947), “Occident” (1950), etc.— tingueren una vida més aviat curta i subreptícia. Tal era la situació en esquema. Immèrgits en ella, i amb una voluntat obstinada i heroica, els escriptors catalans continuaren amb el seu treball» (p. 328-329).

I ara ja hem arribat al moll de l’os del tema que ens ha dut ací. Joan Fuster fou un d’aquests escriptors catalans —català en el sentit que ell mateix explicava al seu best seller barceloní *Nosaltres els valencians*— que treballà esforçadament durant tota la vida amb una voluntat obstinada i heroica, i un dels instruments que li permeté de fer-se conèixer a Catalunya i de dur-hi en català els seus anhels i els seus neguits fou la revista mensual *Serra d’Or*, en la qual col·laborà prolíficament des del 1959 fins al 1984. En realitat, el seu primer article per a les publicacions de Montserrat s’inicià al número d’agost-setembre de 1959 de *Germinabit*, un extens dossier dedicat a Carles Riba amb motiu de la seva mort, que era alhora el darrer número de l’etapa «literària» de *Germinabit* pilotada per Ramon Bastardes i per Max Cahner, els quals passaren tot seguit a una altra revista igualment patrocinada per Montserrat, *Serra d’Or*, que inicià una segona etapa —la que continua encara avui— l’octubre de 1959.

Ens consta que fou un joveníssim Max Cahner, aleshores estudiant de química a la Universitat de Barcelona, qui al començament de 1959 va demanar a Joan Fuster que col·laborés a *Germinabit*, on s’ocupà del «Carles Riba, crític», en un article breu i incisiu que donaria la tònica de les futures col·laboracions a *Serra d’Or*.¹ El

1. Aquest article va aparèixer a la p. 49 de l’*Homenatge a Carles Riba de Germinabit*. Fa al·lusió a la intervenció de Max Cahner FURIÓ, Antoni. *Album Fuster*. València: Edicions Alfons el Magnànim, 1994, p. 124, que una mica imprecisament assegura que Cahner «li demanà col·laboració per a la nova etapa del butlletí intern del monestir, *Germinabit*, rebatejat amb el nom de *Serra d’Or*». Cf. també FERRÉ PAVIA, Carme. *Intel·lectualitat i cultura resistents. “Serra d’Or”, 1959-1977*). Cabrera de Mar: Galerada, 2000, p. 105. Per a la primera època de *Serra d’Or* i la seva fusió amb la revista dels antics escolans de Montserrat

número d'octubre de *Serra d'Or* —primer, com hem dit, de la seva segona etapa, sota la batuta de Ramon Bastardes i de Max Cahner i amb el pare Jordi M. Pinell com a consiliari—, també duia un article, aquest cop més extens, de Fuster, «L'amor, la mort i Déu en la poesia d'Ausiàs March», fragment d'un discurs que l'autor mateix havia llegit el mes d'agost d'aquell any «en la Festa Literària de Collsacabra, a Cantonigròs», en commemoració del cinquè centenari de la mort d'Ausiàs March.² El novembre de 1960 Fuster tornava a les pàgines de *Serra d'Or* amb motiu d'un homenatge pòstum a Jaume Vicens Vives, i ho feia precisament amb una de les «lletres de batalla» a què seria tan afeccionat: «Apunts per a una rèplica a Vicens Vives», que comentava, en un to mesurat i amable, un article que Vicens mateix hi havia publicat el mes de maig, «Presència valenciana», pel qual Fuster s'havia sentit al·ludit.³ Les reflexions de Fuster no passaren desapercibudes al País Valencià, d'on arribà a *Serra d'Or* una carta signada per una colla d'intel·lectuals, entre els quals alguns amics o antics amics de Fuster (com ara Vicent i Xavier Casp, Jaume Bru i Vidal, Alfons Cucó o Miquel Adlert Noguerol), que no acceptaven la denominació «Països Catalans» i hi oposaven «la denominació suggerida fa poc per Miquel Adlert Noguerol de “Comunitat Catalànica”, on la primera paraula indica el tipus d'unió que existia i és el que acceptem, i la segona afirma la unitat de llengua i cultura, alhora que ens dona un gentilici comú i nou per a tots, que conservem així els antics, junt amb les denominacions de sempre per a les nostres terres». La revista la publicà, però hi afegí una «Resposta» del millor Fuster, que defensava amb bons arguments l'antiguitat del terme «Països Catalans» i ironitzava sobre una «Comunitat Catalànica» que més aviat s'hauria d'anomenar «Comunitat Catalànico-Aragonèsica».⁴ Encara el mateix any 1961, al cap de pocs mesos, Fuster sorprenia els lectors de *Serra d'Or* amb un article d'un to totalment diferent, «Divagacions sobre un malentès», que feia reflexions sobre l'art romànic i sobre

---

Germinabit, vegeu el meu article «La primera etapa de “Serra d'Or”». *Serra d'Or*, núm. 591 (març de 2009), p. 14-18.

2. *Serra d'Or*, segona època, any I, núm. 1 (octubre 1959), p. 6-8.

3. *Serra d'Or*, any II, núm. 11 (novembre 1960), p. 14-15.

4. «Sobre el fet diferencial valencià». *Serra d'Or*, any III, núm. 6 (juny 1961), p. 9-10.

la manera com calia mirar-lo des d'un punt de vista actual, dins un dossier de la secció «Història i arqueologia» amb motiu d'una gran exposició d'art romànic organitzada a Barcelona.⁵

Per una carta de Ramon Bastardes —que devia reflectir el pensament de Max Cahner— al pare Jordi Pinell, del 7 de setembre de 1961, sabem que els redactors de *Serra d'Or* tenien molt d'interès a vincular-li Joan Fuster i a assegurar-li, d'aquesta manera, una retribució econòmica que necessitava molt en aquells moments.

Caldria pensar també en la subvenció a Joan Fuster; a part dels seus mèrits personals indiscutibles, la seva vinculació a la revista ens interessa molt particularment perquè crec que significa vincular el país valencià, almenys la part més vital del país valencià; ell també hauria d'enviar-nos informació extensa de la vida d'aquelles terres. Però crec que aquest és un cas especial, que potser es podrà donar també a les Illes; fora d'aquest cas no veig que cap altre tracte especial quedi justificat. És cert que la quota de què parlem no representa cap capital per a l'escriptor, però tampoc no és menyspreable tenint en compte el preu a què es paguen els articles en aquest país; no crec que això sigui una raó de pes perquè no col·laborin aquells que voldríem incorporar a la revista.⁶

El 1962 la presència de Fuster a *Serra d'Or* és encara més intensa. Hi respon a una enquesta promoguda per Albert Manent (A. M.) sobre «La poesia social»⁷ i hi publica dos articles importants, bé que pertanyents a gèneres literaris ben diferents: «Qüestió de noms. Problemes de la denominació de les terres catalanes»⁸ i «La llengua (i més coses) dels valencians».⁹

5. *Serra d'Or*, any III, núm. 10 (octubre 1961), p. 11-12.

6. Aquesta carta, de la qual no sé el resultat, es troba al dossier Ramon Bastardes de l'Arxiu de *Serra d'Or*, a Montserrat.

7. *Serra d'Or*, any IV, núm. 4 (abril 1962), p. 41-43.

8. *Ibidem*, any IV, núm. 8-9 (agost-setembre 1962), p. 16-20. Es tracta d'un «Treball guanyador, conjuntament amb un altre de Santiago Sobrequés, del Premi Català-Valencià-Balear al II Concurs Literari de la Selva del Camp, convocat per a premiar un treball que estudiés les denominacions particulars dels homes i les terres que constitueixen els Països Catalans».

9. *Serra d'Or*, any IV, núm. 12 (desembre 1962), p. 25-28. En aquest cas es tracta d'un enfilall de comentaris, de tipus més o menys anecdòtic però molt aguts, sobre la situació de la llengua catalana i sobre la consciència idiomàtica al País Valencià.

L'agost-setembre de 1963, Joan Fuster ofería als lectors de *Serra d'Or* uns trossos del seu dietari personal corresponents als mesos d'abril i maig d'aquell mateix any, on passava dels «Premis de la Crítica» —que en realitat devien ésser els «Premios de la Crítica» en castellà, pels comentaris que en fa— a les darreres novel·les de Llorenç Villalonga i de Blai Bonet, dos autors que hauria desitjat tenir al País Valencià.¹⁰

No sé ben bé per què, el 1964 Joan Fuster és absent de les pàgines de *Serra d'Or*, tot i que en aquells moments la seva relació amb la revista i amb el monestir que l'acollia no solament no minva, sinó que augmenta. Ja l'abril de 1960 Fuster havia passat tres dies a Montserrat, amb un grup de joves estudiants valencians —entre els quals hi havia Eliseu Climent, Lluís Alpera, Lluís V. Aracil i Josep Palàcios— que hi reberen lliçons de catalanitat de Fuster mateix, de Josep Benet, de Jordi Pujol, d'Albert Manent i d'algun membre de l'equip de *Serra d'Or*, probablement del seu consiliari Jordi M. Pinell.¹¹ Fuster devia conèixer-hi també l'aleshores secretari de

10. *Serra d'Or*, any V, núm. 8-9 (agost-setembre 1963), p. 19-21.

11. FURIÓ, Antoni. *Àlbum Fuster*, p. 124-125; CLIMENT, Eliseu. «Max Cahner, impulsor nacional del País Valencià». Dins: *Servir Catalunya. Homenatge als 70 anys de Max Cabner* (Barcelona 2007), p. 46-47. Podem assegurar que Fuster i Pinell ja tenien bones relacions des d'abans. Joan Fuster va col·laborar el 1956 amb un poema a la *Corona Literària oferta a la Mare de Déu de Montserrat*, de la preparació i edició de la qual tingué cura Jordi Pinell. Abadia de Montserrat, 1957, p. 127. A l'Arxiu de Montserrat, fons Jordi M. Pinell, hi ha targetes de felicitació nadalenca de Fuster ja del 1956 («Molt agraït i molt content, per la vostra felicitació. Un record ben cordial»), i una carta manuscrita del 2 de desembre de 1960 que revela un grau més elevat d'intimitat: «Benvolgut Jordi: Un noi dels que m'acompanyaren a Montserrat l'última vegada, i que "dirigeix" d'alguna manera el Cor Universitari de València, m'escrigué la carta adjunta. Jo voldria que em fessis el favor d'atendre la seva petició d'informes i que li diguis el preu que cobreu per les cel·les i la possibilitat de menjar que hi ha a les dependències del Monestir. Són bona gent i una visita a Montserrat, si poden fer-la, els impressionarà força, i tots en sortirem guanyant. - ¿Fas molts versos? - Ben teu sempre Joan.» El 21 de desembre de 1960 Fuster envià una targeta de visita al pare Pinell en la qual li donava «Moltíssimes gràcies per haver-te preocupat de la meua recomanació» i, abans de desitjar-li bon Nadal, li deia: «Naturalment, seguiré enviant coses a *Serra d'Or*. Si no ho faig més sovint, ja pots imaginar-t'ho, és per un simple problema de temps.» El 8 de novembre de 1962 Fuster tornava a escriure a Pinell, aquest cop a màquina, per demanar-li informació sobre les publicacions de Montserrat, «tant de les actuals com de les d'abans de la guerra»,

l'abat Aureli M. Escarré, pare Maur M. Boix, que substituiria el pare Pinell a *Serra d'Or* el 1962, primer com a consiliari i després, a partir de la «legalització» forçosa i problemàtica de la revista pel ministre Fraga Iribarne, com a director. El 14 de gener de 1964 Fuster escrivia al pare Boix des de Sueca, tractant-lo de «Reverend i benvolgut amic», i se li adreçava de part del canonge Josep Espasa, rector del Col·legi de Sant Tomàs de València — amb qui mantingué sempre una excel·lent relació —, per demanar-li que fes els possibles per acollir a Montserrat, del 3 al 8 de febrer, un grup de set o vuit seminaristes valencians, que desitjaven, «com és natural, conèixer el Monestir, assistir a les vostres solemnitats litúrgiques, i treure algun profit espiritual del seu contacte amb alguns monjos». De passada, li demanava «si dom Pinell és al Monestir; vull escriure-li»,¹² i acabava amb tota cordialitat: «Saludeu-me els P.P. Abats [és a dir, l'abat Escarré i el seu abat coadjutor, Gabriel M. Brasó, prior del monestir la primera vegada que Fuster hi havia estat] i els monjos amics. I afegiu a la vostra Biblioteca l'opuscle adjunt. — Gràcies anticipades i ben vostre».¹³

---

i sobre la possibilitat d'adquirir-les. Alhora li feia arribar un exemplar, «destinat a la vostra Biblioteca, [d]el meu últim llibre. Com veuràs, malgrat el títol capciosament confusionari — "Poetes, moriscos i capellans" —, es tracta d'un recull de papers de relativa pretensió erudita».

12. El pare Maur li contestà que el pare Pinell era al monestir. Poc abans, el 27 d'octubre de 1963, Joan Fuster havia escrit al seu gran amic Joaquim Maluquer: «La nota del diari *La Prensa* que m'envies és inefable. Un article de *Solidaridad Nacional* (i en primera pàgina, 22-X-1963) atacant *Serra d'Or* i dom Jordi M. Pinell, és encara pitjor. Més aviat ignominiosament pitjor». Es tracta d'un famós editorial de la *Soli* titulat «Un ateo en la cofradia» (FUSTER, Joan. *Correspondència*. Edició dirigida per Antoni Furió. 7. *Joaquim Maluquer i Sostres*, 1a part. Volum preparat per Xavier Ferré i Trill. València: 314, 2004, p. 499). Una mica més tard, en una altra carta a Maluquer del 20 de novembre del mateix any, Fuster comentava a Maluquer: «I què em dieu de les declaracions del dom [és a dir, de les declaracions de l'abat Escarré a *Le Monde*, aparegudes el 14 d'aquell mateix mes]? Mare de Déu! No s'ha callat res! És una campanada sensacional. Le Makarios catalan ha fet una gran jugada. M'imagino la irritació de Madrid. Però m'imagino — i em diverteixo molt imaginant-ho — el desconcert de l'episcopat hispànic, reunit a Roma, tan dòcil, de sobte somogut per les impertinències irrefutables de l'Escarré. De fet, també, una decisió com la de l'abat és increïble en un prelat carpetovetònic» (ibídem, 511).

13. Tota la correspondència que utilitzo sense donar-ne cap altra referència procedeix del dossier Joan Fuster de l'Arxiu de *Serra d'Or*, a Montserrat.

El 18 de gener de 1964, el pare Boix li contestava, tractant-lo de «Distingit i benivolgut amic», i li agràia el «llibre, que passo amb goig al Bibliotecari». No cal dir que, seguint la tradició d'acolliment dels monestirs benedictins, especialment practicada al Montserrat d'aquell moment, li donava una solució perquè els seminaristes del doctor Espasa poguessin passar el temps que desitjaven a Montserrat. Alhora li comentava que havia «llegit amb molt de gust la vostra divertida aportació al “Llibre de tothom”. Us felicito per la crònica i pel fet, que té molta gràcia». Fuster li ho agrai, des de Sueca, el 29 de gener i, parlant-li dels «valencianets» que aviat anirien al monestir, li deia: «L'important per a ells és passar uns dies a Montserrat, que, per raons molt diverses, els atreu avui més que mai [...] Feu-los una mica de cas: és tot el que us demano». Tornava a aprofitar l'avençesa per a enviar-li salutacions als «PP. Abats i els altres amics de la Comunitat». Uns quants dies més tard li feia arribar una targeta sense data, en la qual, com en la carta anterior, el tractava de «Benvolgut amic» i li posava a les mans «els portadors de la present», que eren els «seminaristes valencians que us anunciava».

El 9 de juny del mateix any 1964 era Joan Triadú, un pes pesant del consell de redacció de *Serra d'Or*, home de confiança del pare Maur M. Boix, qui s'adreçava a Joan Fuster per plantejar-li una qüestió que s'havia suscitat dins el consell de la revista i sobre la qual no acabaven de posar-se d'acord:

Estimat amic: El Consell de Redacció de *Serra d'Or* acordà (en una sessió en la qual assistien el Pare Boix, en Max Cahner, en [Ramon] Bastardas, en [Antoni de] Rosselló i jo, de demanar la teva opinió sobre la disposició que fem servir a la revista dins la secció d'informació cultural, en la divisió del nostre territori per regions i comarques i si consideres que és apropiada o que no ho és de la manera que hi són tractades les terres valencianes. I m'encarregaren que t'ho preguntés.

No sé si queda clar. El fet és que sovint ens ve alguna queixa, generalment procedent de València, en el sentit que no és just que tractem igual la ciutat de València i el Vallès, per exemple; o bé que no distingim entre País Valencià, les Illes i Principat, i ho centralitzem tot a Barcelona, etc.

Ho hem debatut una mica, i no anem del tot d'acord. En principi tots pensem, això sí, que com més unida vagi la cosa millor. Però no

voldríem tampoc que aquesta posició perjudiqués la nostra causa a València en lloc d'afavorir-la. Alguns del Consell diuen que tu estàs completament d'acord amb la disposició actual, com a doctrina almenys. Però voldríem que, com diuen els que van a cal metge, ens hi tornessis a donar una mirada. La qüestió és anar d'acord i fer les coses de la millor manera possible.

Et demano, doncs, que amb tanta brevetat com vulguis, però tan aviat com puguis, ens diguis què et sembla que hem de fer, i jo ho traslladaré als companys.

Feia temps que no ens escrivíem, i ara encara és per afers.

Bé, fins a les teves notícies, doncs, i moltes gràcies. Una abraçada.¹⁴

Mirat amb ulls d'ara, no sembla que aquestes discussions més aviat bizantines tinguessin gaire importància. En realitat, però, eren un reflex dels desencontres que de tant en tant hi havia al Consell de Redacció de *Serra d'Or* i que, d'una manera o d'una altra, duraren fins que la mort de Franco permeté l'aparició de noves revistes en català i facilità a tothom d'expressar la pròpia opinió. De fet, Max Cahner, que amb la seva impulsivitat i el seu entusiasme juvenils acostumava a tenir conflictes amb els companys de Consell, ja havia advertit Joan Fuster abans que rebés la carta de Triadú i li havia manifestat la necessitat que actués amb fermesa per defensar la seva postura. L'11 de juny de 1964 —només dos dies després que Triadú l'escrivís!—, Fuster comentava a Joaquim Maluquer: «En Max m'havia anunciat una curiosa carta d'En Triadú, que he rebut avui mateix. Dic “curiosa” per dir alguna cosa. Resulta que En Triadú i el P. Boix-Selva, del consell de *Serra d'Or*, no poden dormir últimament de tan torturats com estan pels escrúpols: tenen por de passar per “imperialistes” de cara al País Valencià i les Illes. I suggereixen de desglossar el noticiari per comarques en noticiari per “regions”, i no sé què més. Aquesta actitud m'irrita: la falta de sentit nacional d'aquesta gent, o la prudència (¿prudència de què?), és ben trista. Penso contestar d'una manera, si no dura, almenys terminant. Si *Serra d'Or* s'aparta de la “línia” li declararem el boicot».¹⁵

14. Còpia mecanografiada, sense signar.

15. FUSTER, Joan. *Correspondència*. Edició dirigida per Antoni Furió. 8. *Joaquim Maluquer i Sostres, 2ª part*. Volum preparat per Xavier Ferré i Trill. València: 314, 2005, p. 42.

La resposta de Fuster a Triadú, datada l'11 de juny de 1964 i, per tant, escrita a raig al mateix moment de rebre la consulta del Consell de Redacció de *Serra d'Or*, no era dura, però sí decidida. Plena de cordialitat («Estimat amic» al començament i «Molts records a la teva muller. I als amics del Consell de *Serra d'Or*. Una abraçada» al final), començava amb tota energia:

La meua contestació a la consulta que em fas serà clara i terminant: *convé que no canviï el criteri seguit fins ara en la disposició dels noticiaris de Serra d'Or*. Que és, no solament el *just*, sinó també l'únic tàcticament útil en els moments actuals. Aquesta és la meua opinió. Pots estar segur que la comparteixen la majoria dels lectors que la vostra revista té al País Valencià. Amb una advertència, encara: qualsevol canvi que pugueu introduir-hi serà interpretat com una retractació de l'afirmació unitària dels Països Catalans, cosa que també suscitarà «queixes». Més que «queixes»: «baixes» en la subscripció i en la lectura. Considerariem —i jo el primer—, que per part del Consell de *Serra d'Or* hi hauria hagut un desistiment de principis, i ens veuríem obligats a protestar d'una manera o altra.

La carta, molt extensa —dos fulls atapeïts a màquina, escrits per les dues cares, llevat del verso del segon, més aviat breu—, retreia, entre altres coses, que a *Serra d'Or* s'hagués donat cabuda, en algun moment, a les «teories —teories!, Mare de Déu!—» del mallorquí Llorenç Vidal, director de la revista *Ponent* i defensor del nom *bacavès* per a la llengua comuna al Principat, al País Valencià i a les Illes Balears. I sarcàsticament hi afegia:

Tot aquest galimaties, en primer lloc, no s'aguanta des de l'angle cultural, lingüístic i històric. Però, en segon lloc, resulta literalment antagònic a allò que ens proposem. *Serra d'Or*, amb una asèpsia liberal que us honora, això sí, va acollir sense crítica ni refutació les bestieses del senyor Vidal. Les quals, com ja sabràs, van ser oportunament aprofitades per la premsa espanyola per a llençar un grapat més de merda sobre el nom de Montserrat, durant la campanya contra l'abat Escarré.¹⁶ Max Cahner podrà dir-te que li vaig escriure una carta irri-

16. Fa al·lusió als nombrosos atacs llançats per la premsa franquista arran de les declaracions de l'abat Escarré al diari de París *Le Monde*, el 14 de novembre de 1963, reproduïdes dins ESCARRÉ, Aureli M. *“Montserrat és vostre”*. *Textos de Belascoain a Viboldone*. Selecció, introducció i notes per Maur M. Boix. 2a edició. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2008, p. 103-108.

tada sobre aquest afer. Els Llorençosvidals del País Valencià estan en la mateixa línia. Malgrat les aparences —si és que aparenten alguna costa distinta. Pequen, d'una banda, de professar una idea disgregadora de la cultura catalana (o ni tan sols això, perquè comencen per no admetre-la), i de l'altre, fan el joc a l'enemic. En fi...

No m'estenc més en aquest significatiu document perquè Fuster, considerant-lo sens dubte important, en degué guardar una còpia al seu arxiu, que ha estat publicada sencera fa uns quants anys a la segona etapa de *L'Espill*.¹⁷ En tot cas, la sang no va arribar al riu: els noticiaris de *Serra d'Or* mantingueren el format de sempre i Fuster augmentà considerablement la seva col·laboració a la revista. El 1965 hi va publicar dos articles,¹⁸ a més d'una memorable entrevista que li va fer Baltasar Porcel.¹⁹ El 1966 n'hi trobem dos: unes breus respostes a una enquesta «Sobre els nostres premis literaris», coordinada per Joan Colominas,²⁰ i una ressenya conjunta de «Dos llibres de Maurici Serrahima», en concret *La crisi de la ficció* i *Sobre llegir i escriure*.²¹

Aquest any 1966 va morir el pare de Joan Fuster, després d'una llarga malaltia. El pare Maur M. Boix, en assabentar-se'n, li va escriure unes ratlles el 16 d'agost:

Benvolgut amic Fuster:

He sabut pels diaris la mort del vostre pare, que al cel sia. Sento la necessitat de dir-vos que em trobo prop vostre i que prego per ell.

Ben cordialment, des d'aquest Montserrat on us recordem sempre amb sincera estima
en Jesucrist.

Fuster, que sentia un especial afecte pel seu pare, se sentí colpit per aquestes senzilles paraules i les contestà breument el dia 20 del mateix mes:

17. «Correspondència inèdita». *L'Espill*, segona època, núm. 10 (primavera 2002), p. 177-179.

18. «Divagacions sobre les dues cultures», a partir del famós llibre de C. P. Snow, *Serra d'Or*, any VII, núm. 10 (octubre 1965), p. 721-723, i «Martínez Ferrando, escriptor», record necrològic de l'arxiver i escriptor valencià Ernest Martínez Ferrando. *Serra d'Or*, núm. 12 (desembre 1965), p. 953-954.

19. PORCEL, Baltasar. «Joan Fuster, indagador». *Serra d'Or*, p. 971-976.

20. *Serra d'Or*, any VIII, núm. 4 (abril 1966), p. 314.

21. *Serra d'Or*, núm. 8 (agost 1966), p. 635.

Reverend i benvolgut amic:

Moltíssimes gràcies per les vostres ratlles de condolència. Les sé apreciar en tota la seva cordial intenció.

Podeu manar sempre de vostre affm.

Joan Fuster.

El 1967 Fuster continuà col·laborant a *Serra d'Or* amb un parell d'articles: una aguda «Memòria de Josep Martínez Ruiz», és a dir, del recentment traspassat «Azorín», català de Monòver,²² i una reivindicació d'«Una càtedra de català a València».²³ Ben poc podia pensar en aquells moments que amb el temps hi hauria un Departament de Filologia Catalana a la Universitat de València i que ell mateix n'esdevindria catedràtic... Però a partir de l'abril de 1968 la seva presència a *Serra d'Or* esdevé mensual, amb la columna —d'extensió molt desigual, més aviat llarga— titulada «Restriccions mentals», reforçada encara el mes de maig per un article extens en un dossier sobre el País Valencià, «Un país sense política»,²⁴ que com tants altres dels seus escrits va originar polèmica.²⁵

Aquesta mateixa tònica es mantindrà i augmentarà en anys successius. No vull fatigar el lector amb l'enumeració detallada d'uns articles que es poden localitzar fàcilment als índexs anuals i als índexs en CD-Rom de *Serra d'Or* i que a poc a poc esdevindran accessibles a través de la pàgina web de l'Institut Joan Lluís Vives de la Universitat d'Alacant. Vull posar en relleu, però, que el 1969 *Serra d'Or* publica —en dotze números— catorze articles de Joan Fuster, entre els quals «Sobre l'art de saber llegir» i «Resposta a Joan Ferraté», a propòsit del pròleg fusterià a l'*Obra poètica* de Salvador Espriu.²⁶ Del 1970 al 1972, la contribució de Fuster és sempre de dotze articles anuals.

22. *Serra d'Or*, any IX, núm. 4 (abril 1967), p. 311-312.

23. *Serra d'Or*, núm. 12 (desembre 1967), p. 976-977.

24. *Serra d'Or*, any X, núm. 105 (juny 1968), p. 471-473.

25. Ell mateix se'n féu ressò a les «Restriccions mentals» del mes d'agost d'aquell any, p. 654.

26. *Serra d'Or*, any XI, núm. 112 (gener 1969), p. 36 i núm. 116 (maig 1969), p.

49. Aquests articles sobre Ferraté van dur cua i fins i tot donaren lloc a una carta d'un lector anomenat Miquel Muñoz i Boscà, que al número de març de 1969 criticava amb duresa la manera de «reaccionar» de Joan Fuster «quan es veu ferit en la seva opinió». Fuster li va contestar com mereixia, a continuació de la carta, com era costum de la revista en aquell moment (*Serra d'Or*, núm. 114 (març 1969), p. 1 i 3).

El 24 de novembre de 1970, precisament, el P. Maur M. Boix escrivia a Fuster per una qüestió molt concreta i de passada li agraiïa la seva col·laboració regular a la revista:

Benvolgut amic:

Un bon home, que m'escrivi tot sovint sobre afers de *Serra d'Or* i de la situació, m'acompanya aquesta vegada un sobre per a vós amb el prec que us el faci arribar. Aquí el teniu. És una persona gran, però que pensa en el futur més encara que en el passat. No en sé més adreça que la del mateix sobre. És a dir, que li escric no per la casa sinó per l'ofici. I les cartes li arriben. Això, en el cas que li hàgiu de contestar.

M'agrada molt aquesta avinentesa de visitar-vos en esperit, ara que tornem a portar temps sense veure'ns. Val a dir que entre llegides i rellegides (originals, galerades, paginades, etc) gusto repetidament la vostra presència mensual a SdO.

Amb l'estima de sempre, ben cordialment
en Jesucrist.

El dia 29 del mateix mes, Fuster enviava una targeta manuscrita al pare Maur, breu però plena d'afecte:

Benvolgut amic:

Gràcies per la vostra carta. Ja escriuré, un d'aquests dies, al Sr. Duart, de Molins de Rei.

Fa temps que no ens veiem, en efecte. I fa més temps encara que tinc ganes de tornar de visita a Montserrat. Confio que aviat en tindrè l'ocasió.

Records al P. Abat i als amics de la comunitat.

Ben vostre

Joan Fuster.

Durant aquests anys, Fuster també tingué breus però afectuosos intercanvis epistolars amb Jordi Sarsanedas, redactor en cap de *Serra d'Or*. El 28 de març de 1971 li adreçava unes ratlles a mà per justificar-se de no haver pogut contestar l'enquesta de *Serra d'Or* sobre «Els millors títols 1964-1970», que aparegué a la revista l'abril d'aquell mateix any. Li deïa exactament:

Benvolgut amic:

Últimament he estat «flotant» per l'«espaciosa y triste España». No he pogut atendre allò que en diríem la correspondència.

Entre els papers que m'esperaven a casa hi havia la teva enquesta sobre la producció literària del 64 al 70. Ja saps, doncs, per què no t'he contestat abans. De tota manera, la meva resposta no podia ser gaire concreta. Em demaneu unes precisions que sóc incapaç d'improvisar — i que no tinc premeditades. Perdona la meva abstenició. — He reclamat a l'Andrés Estellés la col·laboració que m'havia sol·licitat que et sol·licités. — En fi... Abraçades
Joan Fuster.

No sembla que aquest article de Vicent Andrés Estellés arribés a bon port. D'altra banda, cal tenir present que Fuster ja no havia volgut intervenir en l'enquesta anterior de *Serra d'Or* sobre «Els crítics davant la literatura catalana (1939-1963)», atès que, com m'havia explicat Joaquim Molas en aquell moment, no tenia ganes de formular «quinieles literàries». ²⁷

Al cap de pocs dies, el 16 d'abril de 1971, Fuster feia arribar a Sarsanedas una targeta mecanografiada on li comentava: «T'adjunto unes "Restriccions". Potser una mica llargues. Perdona», i li suggeria que la revista publicués «alguna crònica detallada de les sessions» del I Congrés d'Història del País Valencià, atès que «el fet mereix atenció i publicitat». Li comentava igualment: «Hi ha un "Tirant" escenificat per la Maria Aurèlia [Capmany] — i això és marginal — que, per ell sol, val una plana de la revista. El representen demà. N'he vist l'"assaig general", i hi he "disfrutat" com una vaca... a banda algun malestar incidental. M'agradaria molt que procuréssiu fer-vos ressò de tot plegat». Fuster, no cal dir-ho, era ja aleshores un oracle per a la revista, que dedicà un extens comentari de Xavier Fàbregas a «"Tirant lo Blanc", altre cop a València», ²⁸ i una bona crònica del I Congrés d'Història del País Valencià, signada per Joan-Josep Pérez-Benlloch. ²⁹

El 15 de juny de 1971 Fuster tornava a escriure a Sarsanedas per fer-li arribar «el parell d'articles que em reclames». De passada li demanava la tramesa de les tapes i índexs de la revista corresponents

27. Cf. també FERRÉ PAVIA, Carme. *Intel·lectualitat i cultura resistents*, 132-133. Per al tema d'enquestes i jurats de premis, que resultava incòmode a Fuster, vegeu també el seu article «Una disculpa prèvia». *Serra d'Or*, any XXIV, núm. 270, p. 27.

28. *Serra d'Or*, any XIII, núm. 140 (maig 1971), p. 358-359.

29. *Ibidem*, p. 323-324.

al 1970 i ho aprofitava per fer una reclamació per la minsa retribució que *Serra d'Or* podia oferir-li:

¿Voldràs trametre'm el material per a l'enquadernació de l'últim any de *Serra d'Or*? Descompta-me'l dels honoraris de la col·laboració. (La veritat és que, tenint en compte la trista entitat de la tarifa, bé podrieu dispensar-me de pagar-lo... Quan dic «trista entitat de la tarifa» no em refereixo al preu de les tapes, sinó al dels articles.)

Abraçades

Joan Fuster.

El 16 de novembre del mateix any 1971, Fuster féu arribar a Sarsanedas una altra targeta manuscrita en la qual s'excusava un cop més pels seus retards i per la llargada excessiva dels seus articles:

Benvolgut Sarsanedas:

Perdona el retard a enviar-te l'article. Aquests dies tinc problemes amb les «forces vives» locals, per alguna impertinència que he publicat al «Destino»,³⁰ i això m'ha destorbat de la feina. L'article que t'envio potser és una mica massa llarg, però no he sabut ni evitar el tema ni retallar-ne el discurs. Les paraules finals del paper t'ho faran entendre.³¹ Abraçades

Joan Fuster.

El 1973 Fuster, cansat de tants articles que li costaven d'escriure, li portaven problemes constants i, en canvi, li reportaven poc profit econòmic, va decidir acabar les seves «Restriccions mentals» a *Serra d'Or*. Aquell any n'hi aparegueren encara vuit, de gener a agost, i la secció s'acabà sense cap comiat i sense que a l'arxiu de la revista hi hagi correspondència que justifiqui aquesta retirada. La situació no es redreçà fins al 1978 quan, després de la mort de Franco, *Serra d'Or* hagué d'improvisar un nou consell de redacció, del qual vaig formar part jo mateix. Recordo molt bé que, en una reunió a Montserrat, Max Cahner va expressar el seu interès de recuperar Fuster per a la

30. Es deu tractar dels greuges d'un grup d'exportadors de taronja de què parla FURIÓ, Antoni. *Album Fuster*, p. 173.

31. Es devia tractar de l'article «Una presència difícil», sobre el cantant Raimon, que acabava: «També tinc dret a ser una mica sentimental... i fins i tot localista, punyeta!». *Serra d'Or*, núm. 147 (desembre 1971), p. 839.

revista i s'oferi a fer-hi d'intermediari, amb la condició *sine qua non* que la tarifa dels seus articles fos superior a la que era habitual per als autors de columnes mensuals d'aleshores. Fuster acceptà i, ho recordo també com si fos ara, va enviar un primer article expressament provocatiu, que va provocar el desconcert i fins i tot l'escàndol del P. Maur M. Boix i sobretot de Jordi Sarsanedas, sempre desitjosos de mantenir les formes i de no crear problemes entre els variats grups de lectors de *Serra d'Or*, una part dels quals eren «montserratins» pudibunds i conservadors. Es tractava d'un paper excel·lent, titulat «Salvem el patrimoni eròtic!», sobre un tema que interessava molt Fuster i que de llavors ençà ha estat reprès i estudiat per molts investigadors. Em va costar Déu i ajuda de fer entendre al P. Maur i a en Sarsanedas que la millor solució era publicar-lo tal com estava, atès que Fuster simplement volia fer un «test» de resistència i començar de nou la col·laboració a *Serra d'Or* amb una brometa de les seves. Sortosament l'article va sortir-hi el mes de febrer i la nova secció de Fuster, ara anomenada «Passar el dia, empenyer l'any», va continuar amb regularitat fins al 1983.

El gener de 1984 *Serra d'Or* publicà encara un article de la secció fusteriana, sobre George Orwell i els seus vaticinis, però aquest cop fou la darrera col·laboració que hi aparegué, en una decisió que Fuster prengué també en relació amb *La Vanguardia* i amb altres mitjans en què la seva presència havia estat assídua. Tot plegat coincidí amb la millora substancial del seu estatus econòmic,³² gràcies a la seva incorporació a la Universitat de València, el curs 1983-84, i la bona relació que mantenia amb les noves autoritats valencianes, de les quals, d'altra banda, sovint no compartia les actuacions ni els projectes.³³ Coincidí també, com he assenyalat al començament, amb una desil·lusió de Fuster sobre el món que el rodejava i sobre el procés de «transició»

32. La primera vegada que vaig parlar amb Fuster em va comentar, amb la seva ironia característica, que si no escrivia els articles no podia anar a la plaça i que no tenia cap altra font de subsistència. Per això era conscient que no tots els seus escrits podien ésser «bons», ja que li calia redactar-los a raig, tant si estava inspirat com si no. D'altra banda, en un moment determinat — no sé si aquell dia o més endavant — em va assegurar que estava fart de fer ressenyes, una manera fàcil d'omplir les pàgines que diaris i revistes li exigien, i que mai més no hi tornaria.

33. Cf. FURIÓ, Antoni. *Àlbum Fuster*, p. 214-227.

que el país vivia, que es traduí en un progressiu retraïment de tot el que no fos absolutament indispensable. Dins aquest context he de situar una anècdota dels darrers anys de la seva vida. Sabent que no hi havia manera que volgués deixar-se entrevistar enlloc, vaig demanar un dia a Antoni Ferrando, aleshores cap del Departament de Filologia Catalana de la Universitat de València, que li fes pressió perquè volgués acceptar una entrevista per a *Serra d'Or*. Al cap d'un quant temps, Ferrando em va telefonar des de la Universitat i em va dir: «Josep, et poso amb el Papa». En observar la meua sorpresa, em va explicar: «Aquí, el Papa és en Joan Fuster», i tot seguit Fuster em preguntà: «Què vols?» Veient que l'Antoni Ferrando no havia gosat avançar-li de què anava la cosa, li vaig contestar simplement: «Que et deixis fer una entrevista per a *Serra d'Or*». La seva resposta fou immediata i tallant: «No, *padre*. Una entrevista em va costar de barallar-me amb el meu millor amic». Feia referència a l'extens interviu que li va publicar el setmanari *El Temps*, pilotat per Eliseu Climent, el juny de 1987, fruit de converses a llargues hores de la nit, sota els efectes d'una eufòria provocada pel seu habitual consum de begudes alcohòliques, i que després intentà aturar debades.³⁴

Tornant enrere, hem d'assenyalar que l'any 1980 Fuster només publicà onze articles a *Serra d'Or*, atès que el mes de febrer aparegué sense la seva secció habitual. Ens en dona l'explicació una llarga i meditada carta del pare Maur M. Boix, signada com a «Director de SERRA D'OR», de l'11 de gener d'aquell any:

Benvolgut amic:

Són ben poques les vegades que he tingut ocasió de veure-us. Ens hem parlat o ens hem escrit ben poc, però sempre us he llegit —a *Serra d'Or* mateix i arreu on us he trobat— amb molt de gust i de simpatia pels vostres papers. M'han fet un goig especial les vostres col·laboracions a la nostra revista, dels temps més antics i també dels actuals. No us sabia negar, i vós mateix ho podeu haver pensat, que, amb la meua responsabilitat en la publicació editada pel monestir, més d'un cop m'heu fet patir. Us he defensat ben sovint. Us ho dic, com veieu, amb tota la franquesa.³⁵

34. *Ibidem*, p. 242.

35. Els articles de Fuster havien sofert més d'un cop mutilacions de la censura estatal, un procediment dictatorial que feia patir molt el P. Maur, el qual

Permeteu-me que, amb aquesta mateixa confiança, us digui la dificultat que em fa l'original que ara hem rebut amb el títol "Correspondència pública". Hi feu la vostra resposta a una carta que jo mateix, seguint el criteri d'acceptar obertament les crítiques contra nosaltres, vaig creure oportú de publicar, tot i havent-hi qui m'ho desaconsellava. Preveia prou bé que vós hi respondríeu, i gairebé ho esperava. M'ha sorprès, però, el volum donat a la cosa, tal com us ha sortit la rèplica. Com vós mateix ho podeu endevinar, hi ha punts concrets i maneres de dir que s'adiuen ben poc al nostre *Serra d'Or*.

¿Fóra molt que us demanés que, sense renunciar al vostre dret de defensar-vos i de dir-hi la vostra fins i tot contraatacant com tan bé sabeu fer-ho, ho repenséssiu, de manera que en desapareguessin les que per a mi resulten dificultats insuperables?

Em sap greu que, tan poc com ens escrivim, ara jo us hagi de sortir amb una carta com aquesta. Estic segur que us en fareu càrrec i no deixareu d'ajudar-me a resoldre-ho —al més aviat possible, de cara al número que tenim en curs— pel bé de la revista i de la missió que encara ens toca de fer-hi.³⁶

Quants anys fa que no us hem vist a Montserrat? Hi teniu prous amics i sabeu que sempre ens farà goig de tornar-vos-hi a rebre. Mentrestant, compteu amb la meva estima ben sincera en Jesucrist

---

sovint salvava, en un diàleg difícil amb el censor de Barcelona, coses que aparentment semblaven insalvables (hi ha mostres d'aquesta censura a FERRÉ PAVIA. Carme. *Intel·lectualitat i cultura resistents*, p. 62-63 i 73; també hi hagué algun tall a l'entrevista de Porcel amb Fuster, segons *ibidem*, p. 66). D'altra banda, ja he fet al·lusió a la polèmica entre Fuster i Ferraté, que degué posar molt nerviosos els responsables de *Serra d'Or* a causa de la virulència dels dos contendents, i podríem afegir-n'hi d'altres amb Eduard Artells i Joaquim Molas, homes de la casa, o amb el doctor Jordi Rubió i Balaguer (cf. *ibidem*, p. 167-168, 169, 172-173, 181-182 i 343). Fou especialment dura l'actitud —privada o pública— de Fuster davant Artells, corrector de *Serra d'Or*, de l'Institut d'Estudis Catalans, de l'Editorial Barcino i de moltes altres editorials, que amb el seu purisme excessiu va suscitar l'animadversió de persones tan diverses com Joan Coromines, Joan Fuster, Maria Aurèlia Capmany, Jaume Vidal Alcover o Terenci Moix. És sabut que Fuster anomenava els correctors els «cagallons de la gramàtica», i més si, com en el cas d'Artells, li substituïen expressions que consideraven malsonants per eufemismes inapropiats...

36. Efectivament la carta «Joan Fuster respon» aparegué a *Serra d'Or*, any XXII, núm. 245 (febrer 1980), p. 65. Es tracta d'una rèplica a una carta relativa a Manuel Duran i Bas del «senyor M. Thió i Rodés», que havia sortit el desembre de 1979 a *Serra d'Or*.

Maur M. Boix
 Director de SERRA D'OR
 P.S. He pensat si us havia de tornar l'original per a la revisió que us demano, però diria que en deveu tenir còpia.

Fuster va respondre amb una carta urgent, de la qual per mala sort només ens queda el sobre. Per la còpia de la resposta del P. Maur, però, del 23 de gener, ens consta que s'havia pres bé els escrúpols del director de *Serra d'Or*, atiats sens dubte encara més per Jordi Sarsanedas:

Benvolgut amic:
 Gràcies per la promptitud i per la bondat de la vostra resposta. Això sí que ha estat per a mi tot el contrari d'un patiment d'aquells que us deia. M'heu donat una gran alegria, per molts conceptes. Publicarem, sens dubte, la «carta al director». Està molt bé, no hi tinc res en contra, i és cosa de justícia en legítima defensa. Esperem l'original per al número de març, i els successius. Agraït per tot. Els amics d'ací us retornen els records. Sapiguen-nos al vostre costat en aquests temps tan i tan absurds.³⁷ Tot ha de passar per la prova. Sempre ben cordialment
 en Jesucrist.

Al dossier Joan Fuster de l'arxiu de *Serra d'Or* hi ha encara una altra mostra d'un article de la secció «Passar el dia, empènyer l'any» que devia ésser objecte d'una negociació fructuosa amb l'autor. Es tracta del començament d'un original mecanografiat titulat «Don Américo», que va sortir a la revista el maig de 1981, amb algun canvi significatiu. El text original deia: «[Américo] Castro, em sembla, no ha tingut cap lector tan incondicional com jo, als Països Catalans, ni tan porós a les seves suggestions. Hi hagué, en un moment, un personatge sinistre, emanat —perquè allà el pariren— de la província de Castelló de la Plana, que aleshores jugava a fer el “castrista”, i encara no sé si de don Américo o del Fidel. Aquest imbècil, que em sembla que es diu Sergi Vilar, va publicar un llibre amb pàgines injurioses, per exemple, sobre Vicent Ventura, i no sé si sobre mi. Però, de fet, el par-

37. La casa de Fuster havia estat objecte de pintades el 1977 i d'una bomba el 1978, i la premsa «valencianista» l'atacava constantment. Cf. FURIÓ, Antoni. *Àlbum Fuster*, p. 188-194

tidari de don Américo era jo. I encara ho sóc». A l'hora de la veritat, i sens dubte després d'unes gestions orals o escrites de les quals no ens queda constància, aquestes paraules foren matisades així, a partir de «Hi hagué»: «Hi hagué, en un moment, un personatge absurd, emanat —perquè allà el pariren— de la província de Castelló, que aleshores jugava a “castrista”, molt esquerranot ell aleshores i avui pura aigua mineral. Aquest presumpte *sorbonâtre* va ser fugaçment conegut per un llibre sobre l'oposició antifranquista, model d'embolica-que-fafort i d'oportunisme miserable.³⁸ No. Qui en realitat era “partidari” de don Américo vaig ser jo. I encara ho sóc.»

El 15 de setembre de 1981, el pare Maur escriví a Fuster —per darrera vegada, si no és que va deixar de posar alguna carta al dossier— per deplorar les bombes que havien estat posades a casa seva —en aquesta casa de Sueca, que avui ens acull— i li expressà —com fèrem tants altres amics en aquell moment— la seva solidaritat:

Benvolgut amic Fuster:

Cal que us digui que des de *Serra d'Or* estem al vostre costat? És increïble que encara siguin possibles aquestes coses. Celebrem de debò que personalment us n'hàgiu sortit ben parat i voldríem que no hagiu estat gaire perjudicats els vostres llibres i els vostres papers. Una abraçada ben forta. Sóc cordialment vostre
en Jesucrist.

Al mateix temps, la revista va preparar un editorial —en el qual endevinem l'estil de Jordi Sarsanedas, principal redactor d'aquest tipus de papers a la revista—, aparegut el mateix mes de setembre, amb el títol significatiu «La nostra adhesió a Joan Fuster», que començava:

Ens sembla que, a despit de la nostra impossibilitat, que de grat reconeixem, de posar-nos en competència amb els diaris, no hem d'estar-nos d'enregistrar aquí, i no solament per afligir-nos-en, l'ex-

38. Es tracta de VILAR, Sergio. *Protagonistas de la España democrática. La oposición a la Dictadura 1939-1969*. Barcelona; París; Madrid, 1968, imprès naturalment a París i prohibit a l'Estat espanyol, del qual hi ha traduccions en francès i en alemany. Hi dedica algunes pàgines a Joan Fuster —entrevistat sobre el seu falangisme juvenil— i a Vicent Ventura. Sergi Vilar havia col·laborat un cop a *Serra d'Or* el 1967.

plosió de dues bombes al carrer de sant Josep, de Sueca, a la casa on viu Joan Fuster.

El fet que en Fuster, a *Serra d'Or*, sigui «de la casa» des de fa molts anys pot certament haver donat un matís especial a la manera com hem estat sensibles a l'agressió que ha sofert, però no per això hem de caure ni poc ni gens en una lamentació quasi domèstica: la brutalitat ha triat novament Joan Fuster per objecte d'una especial manifestació per allò que ell representa i fins i tot per allò que ell és, de tan bé com ho representa dins el País Valencià, i per a tots els qui parlen i viuen en català. I això, al capdavant, és clar, també és precisament la raó per la qual, amb dret ben ple, és, des de ja fa molt temps, tan «de la casa» a *Serra d'Or*. A ell, que, certament, no parlaria de sant Jordi —el coneixem prou bé— si no ho feia després d'haver examinat el mite heroico-religiós al capdamunt d'unes fines pinces voltairianes, li ha tocat de sentir l'esbufec roent del drac.

[...]

Joan Fuster no ha estat atacat perquè sí. Ha estat atacat perquè les seves virtuts —aquelles virtuts de les quals són revers els estirabots que poden incomodar ara l'un, ara l'altre dels qui tanmateix se li senten més propers— en fan un bell exemple d'allò que segurament escau de designar amb el terme —un cop ben netejat d'incrustacions sectàries i antisectàries— de lliure pensador. Un esperit que s'esforça, amb dedicació total, a recercar autenticitats. Algú que, des d'una íntima integritat intel·lectual, pot oferir una visió renovadora, renovadora per més profunda, de realitats col·lectives, socials, nacionals.³⁹

Fuster se sentí colpit per aquesta mostra d'afecte i ho expressà clarament en una targeta de visita sense data, que devia acompanyar un article enviat a Jordi Sarsanedas. Li deia amb senzillesa:

Perdona el retard. — Ja en saps les circumstàncies.

Us estic molt agraït per l'editorial que m'heu dedicat i per totes les adhesions que m'han vingut del món “montserratí”.

De més a més, Fuster dedicà el seu article habitual del mes d'octubre de 1981 a explicar la seva visió del que li havia tocat patir: «I mai més ben dit, això», que juga amb el títol de la secció «Passar el dia, empenyer l'any» i comença dient «Qui dia passa, any empeny...». Es tractava, però, d'un escrit molt dur, amb noms i cognoms que en

39. *Serra d'Or*, any XXIII (setembre 1981), p. 539.

aquell moment no devia semblar convenient d'esbombar. Al dossier de *Serra d'Or* hi ha unes galerades i unes paginades, que em semblen idèntiques, de l'article original, que per decisió de l'autor o més probablement per consell del P. Maur i de Jordi Sarsanedas, aparegué un bon xic retallat, sense les al·lusions a Abril Martorell, a la «precària Monarquia constitucional», a Roca Junyent i fins i tot a Carrillo o a Solé Tura.⁴⁰

Fins aquí arriben les relacions de Joan Fuster amb *Serra d'Or*, si més no les que podem esbrinar fins ara a través del contingut de la revista i de la correspondència que de moment ens ha arribat a les mans. Ara hauríem d'iniciar una segona part, no menys important: la recepció de Joan Fuster a *Serra d'Or*. No cal dir que ho deixem per a un altre moment i per a una altra persona. En tot cas, un simple repàs dels índexs de la revista, des de 1959 fins ara, permet d'adonar-se que Fuster hi ha estat sempre un referent constant. Són múltiples els articles sobre ell que hi han aparegut, les ressenyes als seus llibres, els balanços sobre el seu pes dins la cultura i la política catalanes del nostre temps... Tot plegat ens confirma la grandesa de la seva figura i l'enorme influència que ha exercit al llarg de molts anys. Ara, quan tants antics amics li han girat l'esquena, quan hi ha qui s'avergonyeix de parlar dels Països Catalans, quan no manquen els qui volen revisar de dalt a baix les intuïcions i els plantejaments de Joan Fuster, m'agrada de poder dir ben alt a casa seva que *Serra d'Or* continua fidel als ideals que el van guiar i que se sent orgullosa d'haver comptat amb un col·laborador i amb un amic —incòmode però segur— com ell.

40. *Serra d'Or*, núm. 265 (octubre 1981), p. 641.